

BIJ DE 500STE VERJAARDAG VAN HET OVERLIJDEN VAN MARGARETHA VAN YORK

*Waarheid en mythen over haar band
met het kartuizerklooster van Herne (1)*

Jan BOELAERT
Jozef BOELAERT

In de middeleeuwse geschiedenis van onze streken worden twee Engelse prinsessen vernoemd met de naam Margaretha van York, beiden afkomstig uit het huis Plantagenet en beiden ook gekend onder de naam “Margaret Plantagenet”.

De eerste was de dochter van de Engelse koning Edward I. Ze was op 11 september 1275 geboren in Windsor Castle, huwde in 1290 met hertog Jan II van Brabant, verbleef hoofdzakelijk op het hertogelijk kasteel van Tervuren, stierf omstreeks 1335 en werd naast haar echtgenoot begraven in Sint-Goedele te Brussel. Van haar is geweten dat zij zorgde voor de wederopbouw van grote delen van het kasteel van Tervuren.

De tweede Margaretha van York werd ook “Margaret Plantagenet, Duchess of Burgundy” genoemd. Zij stierf te Mechelen op 23 november 1503, als weduwe van de Bourgondische hertog Karel de Stoute. Het is van haar dat wij nu de vijfhonderdste overlijdensverjaardag herdenken.

Wij beginnen met enkele belangrijke feiten uit haar leven en onderzoeken dan verder, hoe een reeks traditionele verhalen over haar band met het kartuizerklooster moet gezien worden, in het licht van onze huidige kennis over de geschiedenis van het klooster in Margaretha's tijd.

Margaretha werd te Fotheringhay (York) geboren op 3 mei 1446. Haar vader was Richard Plantagenet, de derde hertog van York, haar moeder was Cecily Neville, van wie zij een aangeboren neiging tot vroomheid erfde. Eén van haar broers was de latere koning van Engeland, Edward IV. Haar jeugd viel samen met de laatste fase van

de Honderdjarige Oorlog tussen Frankrijk en Engeland en met het begin van een burgeroorlog tussen twee rivaliserende Engelse koningshuizen, gekend als de oorlog van de Twee Rozen. De witte roos symboliseerde het huis van York en de rode, het huis van Lancaster.

Op 9 juli 1468 werd Margaretha de derde echtgenote van Karel de Stoute, hertog van Bourgondië. Hun politiek gearrangeerd huwelijk werd ingezegend te Damme, waarna het echtpaar luisterrijk ingehaald werd te Brugge. In totaal hadden 150 van de beste kunstenaars gedurende drie maanden aan de voorbereiding van de ontvangst gewerkt. Het resultaat was een acht dagen durend feest van ongeken- de pracht en praal, dat nog steeds als een cultureel hoogtepunt voor het Bourgondische Rijk aangezien wordt. Hun huwelijk bleef echter kinderloos en Karel de Stoute sneuvelde bij Nancy, in januari 1477.

Over haar weduwschap schreef Sanderus: *De laatstgemelde leefde nog zes en twintig jaren na zyne Dood, geneerde zich zeer zeediglyk uit de Inkomsten van Kassel, Oudenaarde, Dendermonde, Quesnoy, en Binsy welke haar Gemaal haar toegewezen had, en wierd eindelyk in de Kerk der Franciscaner-Monniken te Mechele begraven* (vertaling uit 1735 van de oorspronkelijk Latijnse tekst).

Hoewel haar invloed niet moet overschat worden, bekleedde de intelligente vrouw die Margaretha ongetwijfeld was, een belangrijk plaats in het Bourgondische bestel. Er zijn aanwijzingen dat zij tijdens de veelvuldige afwezigheden van haar gemaal Karel, niet aarzelde om de regeringsverantwoordelijkheid op zich te nemen, en dat zij steeds vasthield aan de aanspraken van de Engelse koning op de Franse troon.

Karel de Stoute had maar één wettig kind, Maria van Bourgondië, dochter uit zijn tweede huwelijk. Margaretha van York, die dus de stiefmoeder van Maria was, heeft er voor gezorgd dat Maria, na de dood van haar vader, niet huwde met de Franse Dauphin maar wel met Maximiliaan van Oostenrijk, zoon van de Duitse keizer. Politiek gezien, heeft dit huwelijk verhinderd dat de Verenigde 17 Provinciën (de Nederlanden) in de schoot van Frankrijk gevallen zijn, zoals gebeurd is met het eigenlijke Bourgondië. Vandaar de eretitel Madame La Grande die haar werd toegekend.

Zoals men weet, viel Maria van Bourgondië in 1482 van haar paard en overleed aan de gevolgen van die val. Haar driejarig zoontje,

(1)De culturele vereniging HERNIA vzw hield op 31 augustus 2003 in de Kartuis te Herne een academische zitting ter herdenking van de vijfhonderdste verjaardag van het overlijden van Margaretha van York. Wij publiceren hierbij de inhoud van de studie die als basis gediend heeft voor de toespraak van Jozef BOELAERT.

Filips de Schone, komt onder de vleugels van zijn stiefgrootmoeder Margaretha van York. Wanneer dan in 1500 te Gent de oudste zoon van Filips de Schone, de latere keizer Karel, geboren wordt, valt Margaretha van York, als stiefovergrootmoeder, de grote eer te beurt om het kind naar de doopvont te dragen. Die doopplechtigheid wordt in geuren en kleuren beschreven door Ammonius, de tweede kroniekschrijver van Herne.

Margaretha was een liefhebster van literatuur en van boeken. Zij steunde de kunst aan het Bourgondische hof en toonde zich altijd uiterst bezorgd en vrijgevig ten overstaan van de verschillende kloosterorden binnen het grondgebied van haar gemaal. Vrij snel na haar aankomst in de Bourgondische Nederlanden, in 1468, ontwikkelde zij een bijzondere belangstelling voor de Orde van de Kartuziers, waarmede ze een traditie van haar Bourgondische schoonfamilie in ere hield.

De eerste Bourgondische hertog, Filips de Stoute, had nabij zijn hoofdstad Dijon het kartuizerklooster van Champmol laten bouwen als begraafplaats voor zijn familie. Filips stierf in Halle terwijl hij er op bedevaart was. Zijn lijk werd volgens zijn laatste wilsbeschikking, afgelegd in het habijt van een kartuizermonnik uit het klooster van Herne en de kroniek vertelt erbij dat het klooster voor die pij nooit betaald werd, vermits de overledene zo goed als bankroet was.

Isabella van Portugal, de moeder van haar echtgenoot Karel de Stoute, bedacht in haar weldadigheid vooral de kartuizerkloosters van Gosnay, Antwerpen en Scheut.

Onder alle kloosters waarvoor van Margaretha van York religieuze belangstelling vertoonde, stond het kartuizerklooster van Herne ontegensprekelijk bij haar het best aangeschreven, omdat er verscheidene merkwaardige persoonlijkheden leefden, waaronder Laurentius van Muschenzeele, over wie later meer.

Voor de monniken van Herne was zij:

- Soror Eduardi regis Angliae, de zuster van de koning
- Uxor Caroli ducis Burgundiae, de echtgenote van de hertog
- Mater Nostra, ons aller moeder

In het begin van de maand oktober van 1473 kwam Margaretha van York voor de eerste maal naar Herne. Kroniekschrijver Beeltsens,

die leefde tot 1489, geeft een gedetailleerde beschrijving van al haar weldaden. De tweede kroniekschrijver, Ammonius, trad in het klooster in het jaar 1500, schreef vanaf 1529 het vervolg op de kroniek van Beeltsens en vermeldt heel summier dat Margaretha hun grote weldoenerster geweest was. Volgens de derde kroniekschrijver, Bruno Pede, die zijn kronieken rond 1760 schreef, keerde ze daarna regelmatig terug, tot viermaal per jaar. Soms kwam ze alleen, soms in gezelschap van andere edellieden. Een enkele keer werd ze begeleid door haar broer, de Engelse koning.

In 1474 zorgde ze ervoor dat haar echtgenoot, de hertog van Bourgondië, de goederen van de kartuis zonder al te veel kosten amortiseerde en herhaaldelijk nam zij de kartuizers in bescherming tegen de hoge belastingen die aan de kloostergemeenschappen werden opgelegd om de oorlogsuitgaven van de hertog te dekken.

De *amortisatie* stond in verband met de “dodehand” of de “main-morte” en was een soort belasting op de schenking van onroerende goederen aan kloostergemeenschappen, ter compensatie van het definitief wegvallen van successierechten, eens die goederen in het patrimonium van het klooster opgenomen waren.

Op 10 juli 1474 had de administratie van Karel de Stoute een heffing ingevoerd op de goederen die de geestelijkheid sedert 60 jaar verworven had zonder amortisatierechten te betalen. De poging tot inning van deze heffing lokte ernstige incidenten uit en de geestelijkheid gebruikte alle middelen om er zich aan te onttrekken. Na enkele maanden geruzie en mits enkele concessies vanwege de administratie bleken de meeste betrokkenen bereid om toch iets te betalen. Zoals reeds gezegd genoot ook het klooster van Herne, dank zij Margaretha, een gunstige regeling.

Volgens de kronieken kwam Margaretha van York echter niet naar Herne om de monniken voor te stellen aan de koning van Engeland of om te onderhandelen over een vermindering van de kloosterbelastingen. Ze kwam er om met Laurentius van Muschenzeele te spreken, om hem raad te vragen en om te bidden.

Laurentius van Muschezeele speelde immers in de periode van zijn vicariaat (1445-1477) een belangrijke rol als spiritueel raadgever en biechtvader van de heren Louis en Pierre II van Edingen. Er werd van hem verteld dat hij op miraculeuze wijze het nieuws zou ervaren

hebben over de terechtstelling van Louis van Edingen, te Parijs, einde 1475.

We laten hier de kroniekschrijver Bruno Pede aan het woord:

“Door de heilige vermaardheid van prior of vicarius Laurentius van Muschenzele kwamen van wijd en zijd allen toegelopen om hem te zien en te aanhoren, voornamelijk edelen, waaronder de hoogverheven prinses Margaretha Eboracensis, dochter en zuster van Engelse Koningen, gemalin van Karel de Stoute, de hertog van Bourgondië. Zij had de gewoonte verscheidene jaren lang drie- of viermaal naar hier te komen om hem te ondervragen, zijn wijze raad te vernemen, zich te verheugen bij zijn vermaningen, terwijl zij aanhoudend zijn gebeden en die van de ganse geestelijke gemeente afsmeekte. En zij kwam er niet alleen, maar vergezeld van de Engelse koning of van een edele prins en ook niet met ledige handen, want zij stichtte drie, vier altaren. Zij offerde daarenboven altijd een som geld, om eigendommen aan te schaffen voor het klooster, bestemd om jaarlijks inkomsten te leveren in renten of in natura; zij zorgde ervoor dat die eigendommen geamortiseerd werden door haar echtgenoot, hertog Karel. Gedurende vier jaar zond zij zeevissen naar dit klooster en bezorgde zij aan de kloosterlingen overvloedige eetwaren en vaten Spaanse of Rijnse wijn. Zij verwaarloosde ook niet, de kerk met kostelijke ornamenten te begiftigen, waaronder kazuïfels in goud- of zilverdraad, en ook relikwieën der heiligen, voornamelijk van de heilige Catharina, de geliefde patrones van Pater Laurentius.

Het is aandoenlijk om in de nog bestaande handboeken van Prior Arnold Kaerman, te lezen met welk dankbaar gemoed de giften van de Prinses tijdens het vicariaat van Laurentius er beschreven worden: op het moment dat zij hier verbleef, kreeg ik van Onze Moeder (zo noemden haar allen) een som geld, ten bedrage van; op zekere dag kregen we van onze moeder zoveel vissen en zoveel vaten wijn; wanneer onze moeder hier was met deze of gene Prins en gaf zij ons en gelijkaardige mededelingen.”

Margaretha van York stierf te Mechelen op 23 november 1503. Haar testament bepaalde dat zij wou begraven worden in de kloosterkerk van de Franciscanen (Minderbroeders) te Mechelen. In overeenstemming met de toen in de hoogste kringen gegroeide gewoonte en met haar laatste wilsbeschikking, werd het stoffelijk overschot echter niet in zijn geheel te Mechelen begraven. De ingewanden werden

begraven in de kartuis van Scheut en het hart werd ter aarde besteld aan de voet van het hoofdaltaar van de kartuizerkerk te Herne, waar een grafchild aangebracht werd met de volgende epitaaf :

Chy gist le coeur de très haulte très excellente et très puissante princesse, madame Marguerite d'Angleterre duchesse de Bourgogne, de Brabant, etc. qui très passa en l'an de Nostre Seigneur MDIII (1503).

Dat Margaretha de kloosters van Scheut en van Herne boven alle andere uitverkoren had, betekende dat zij de monniken van Scheut en van Herne bijzonder waardeerde, gezien dit soort nalatenschap algemeen als een grote gunst en als een eervolle onderscheiding voor de ontvangende kloosters aangezien werd.

Merkwaardig is wel dat Ammonius, de tweede kroniekschrijver van Herne, slechts even over haar weldaden spreekt en niets schrijft over haar dood of begravenis, daar waar hij dat uitgebreid en gedetailleerd doet voor verscheidene personen van lagere status die in de kloosterkerk ter aarde besteld werden. Ook Bruno Pede zegt niets over de begravenis van Margaretha's hart in Herne.

Drie bekende kroniekschrijvers uit de jaren 1620-1640 hebben elk een eigen versie over Margaretha's begraafplaats. Pierre Colins spreekt over Mechelen en Herne, François Vinchant over Mechelen en Scheut en Antonius Sanderus vermeldt alleen Mechelen. In 1878 publiceerde L. Galesloot een uitgebreide levensbeschrijving van Margaretha, waarin de drie begraafplaatsen aangegeven worden.

Zoals we verder zullen uiteenzetten, is het niet zeker dat Margaretha's hart lange tijd in de kartuizerkerk van Herne begraven gebleven is. Alvorens hierop nader in te gaan, willen we nog iets zeggen over het naar ons gevoelen weezinwekkende middeleeuwse gebruik om de stoffelijke overschotten van voorname personen te verdelen over twee of meer plaatsen.

De middeleeuwers wisten reeds lang hoe met dode lichamen moest omgegaan worden en wat er moest gebeuren wanneer de lijken over grote afstanden moesten vervoerd worden. Het lijk werd daartoe gebalsemd en verpakt in een lederen zak, de middeleeuwse versie van de *body bag*. Het *Chanson de Roland* verhaalt hoe Karel de Grote de lijken van zijn twee gesneuvelde baronnen voor zijn ogen liet opensnijden en hoe hij hun harten verzamelde in een pan. Dan werden de

lichamen afgevoerd, goed gewassen met wijn en aromatische oliën, en tot slot in hertenhuiden genaaid. Deze methode van balseming werd tot in de Late Middeleeuwen toegepast.

Wanneer het lijk moest vervoerd worden, werd het later echter niet meer in een lederen zak genaaid, maar ter plaatse ontleed om het hart en de weke delen van het geraamte te scheiden. De weke delen werden dan ter plaatse begraven, de beenderen werden bewaard om onder een indrukwekkend praalgraf plechtig ter aarde besteld te worden en het hart ging naar een instelling waarvoor de overledene een speciale genegenheid had getoond.

In de 14de eeuw werd deze praktijk van langsom meer toegepast, totdat paus Bonifacius ze verbood, op grond van theologische bezwaren in verband met de verrijzenis. Tijdens de Honderdjarige oorlog, de periode waarin Margaretha van York leefde, werd dit verbod echter massaal overtreden omdat vele gesneuvelde Engelse edellieden vanuit Frankrijk naar Engeland moesten gerepatrieerd worden.

Ook voor de hoge adel werd gemakkelijk een uitzondering gemaakt op het verbod van Bonifacius. Margaretha van York werd op drie plaatsen begraven, haar stiefkleindochter Margaretha van Oostenrijk eveneens. Karel de Stoute, die in 1477 sneuvelde nabij Nancy, werd eerst te Nancy begraven. Later liet Keizer Karel hem overbrengen naar de O.-L.-Vrouwkerk van Brugge. De ingewanden bleven echter begraven in de *Collégiale Saint-Georges* te Nancy.

Laten we het dan hebben over mogelijke overdrijvingen of mythen in de band tussen Margaretha van York en het kartuizerklooster van Herne.

Wat waren de echte motieven van Margaretha om Herne te bezoeken?

Naast de traditionele religieuze belangstelling van de Bourgondische heersers voor de kartuizerorde, waren er in het geval van Margaretha van York vermoedelijk ook familiale en politieke redenen om zich te interesseren voor het klooster te Herne, en dit specifiek omdat het klooster gesticht en gesteund was door de heren van Edingen.

Margaretha van York had familiale banden met de echtgenotes

van de Edingse heren Louis en Pierre van Luxemburg, via een gemeenschappelijke stammoeder Beatrice van Savoie (1198-1266). Louis van Luxemburg was hertrouwd met Maria van Savoie en zijn zoon Pierre II trouwde later met Margaretha van Savoie, die de zuster was van zijn stiefmoeder Maria. Beide zusters stamden af van Beatrice via hun vader Louis I van Savoie. Margaretha van York was eveneens een rechtstreekse afstammeling van Beatrice van Savoie (1198-1266), via Beatrice's dochter Leonore die in het huwelijk trad met de Engelse koning Hendrik III Plantagenet, zoon van koning Jan Plantagenet, die ook Jan Zonder Land genoemd wordt.

Uit de politieke geschiedenis weten we dat Louis van Luxemburg gekneld zat tussen de Franse koning Lodewijk XI en Karel de Stoute, bij zoverre dat hij bij beiden in ongenade viel, nadat de twee erfvijanden in 1475 voorlopig de strijd gestaakt hadden. Louis van Luxemburg werd aan de Franse koning uitgeleverd en te Parijs op 19 december 1475 onthoofd. Hij werd als heer van Edingen opgevolgd door zijn zoon Pierre II, die zich behoedzaam buiten de politieke machtsstrijd hield. Het hart van Pierre II werd begraven in de kartuizerkerk van Herne.

Margaretha van York blijkt bij haar bezoeken aan de kartuizers steeds het kasteel van de heren van Edingen bezocht te hebben en vermoedelijk heeft zij gebruik gemaakt van haar familiale banden met de heren van Edingen en van haar generositeit tegenover de kartuizers, om Pierre II van Edingen in het Bourgondische kamp te houden. Hij werd hiervoor trouwens beloond met het ridderschap in de Orde van het Gulden Vlies.

Hoe vaak, wanneer en met wie is Margaretha naar Herne gekomen?

Een studie van Herman Vander Linden, *Itinéraires de Charles, Duc de Bourgogne, Marguerite d'York et Marie de Bourgogne, 1467-1477*, vermeldt volgende bezoeken van Margaretha aan Edingen en Herne:

- in 1471: op 19 juni: Geraardsbergen en Edingen; op 20 juni: Edingen en Halle
- in 1473: op 1 oktober: Halle en Edingen
- in 1475: op 9 juni Edingen en Halle; op 10 juni: Halle en Nijvel
- in 1476: op 13 mei: Geraardsbergen; op 14 mei: Herne en Geraardsbergen

In de veronderstelling dat Margaretha van York bij haar bezoeken aan Edingen telkens ook bij de kartuizers op bezoek gekomen is, zouden haar bezoeken dan op volgende datums hebben plaatsgevonden: 20 juni 1471, 1 oktober 1473, 9 juni 1475 en 14 mei 1476. Alleen bij haar bezoek op 13 mei 1476 zou zij in het klooster het middagmaal gebruikt hebben.

Dat zij bij haar bezoeken telkens vergezeld was van edelen uit de hofhouding van Karel De Stoute lijkt ons vanzelfsprekend. Op welke datum zij haar broer, koning Edward IV van Engeland, zou meegebracht hebben, is niet duidelijk.

Wij zien twee mogelijke jaartallen: 1470 en 1475.

Het jaar 1470: in september 1470 moest Edward uit Engeland wegvluchten. Hij werd te Brugge opgevangen bij Lodewijk van Gruuthuuse, die hij had leren kennen bij de onderhandelingen over het huwelijk van zijn zuster Margaretha. Begin 1471 kreeg hij van zijn schoonbroer Karel de Stoute de nodige steun om de Engelse troon te heroveren en hij zou in februari of in maart 1471 naar Engeland teruggekeerd zijn.

Mogelijk situeert zich dan ook een allereerste bezoek van Margaretha, samen met haar broer, in die periode. Op de datum van 19 juni 1471, die in de *Itinéraires* vermeld wordt, zou Edward al niet meer in ons land vertoefd hebben.

Het jaar 1475: Karel de Stoute had in 1474 te Londen met zijn schoonbroer Edward IV een verdrag afgesloten, om gezamenlijk de Franse koning Lodewijk XI aan te vallen. In juni 1475 ontschepte een groot Engels invasieleger te Calais, dat zich over Bourgondisch grondgebied in beweging zette richting Amiens. Edward IV moest echter vaststellen dat Karel de Stoute niet klaar was voor de zoveelste oorlog. In plaats van op eigen houtje te vechten, besloot hij dan maar om in te gaan op een aanbod tot onderhandelen van de Franse koning. Het resultaat was dat de Engelsen te Picquigny bij Amiens, op 29 augustus 1475, een zeer voordelige financiële transactie afsloten, waardoor in feite een einde kwam aan de Honderdjarige Oorlog. In ruil voor een dik pak geld, verzaakte Edward IV aan zijn aanspraken op Frans grondgebied en op de Franse troon. Hij keerde daarop met zijn leger terug naar Engeland, tot grote woede van Karel de Stoute die zich gedwongen zag op zijn beurt een vergelijk te zoeken met

Lodewijk XI. Louis van Edingen, graaf van Saint Pol, die geschipperd had tussen de twee aartsvijanden, werd het kind van de rekening en stierf te Parijs op het schavot, op 19 december 1475.

De chronologie van de Engelse invasie wijst op de mogelijkheid dat Edward IV in het begin van de maand juni 1475 door onze streken gereisd is, zodat hij zijn zuster, Margaretha van York, op 9 juni 1475 kan vergezeld hebben bij haar bezoek aan Edingen en aan Herne.

In totaal zou Margaretha van York dus slechts een viertal bezoeken aan Herne hebben afgelegd, tussen 1470 en 1476, wat beduidend minder is dan de drie-à viermaal per jaar die Bruno Pede vermeldt. Gezien de hoge status van Margaretha moeten haar bezoeken in ieder geval telkens ophefmakende en beklijvende gebeurtenissen geweest zijn.

Hoe en waar werd Margaretha begraven?

Alhoewel verscheidene auteurs verwijzen naar een testamentaire wilsbeschikking in verband met haar stoffelijk overschot, blijkt dit testament spoorloos verdwenen te zijn. Dat haar gebeente begraven werd in de toenmalige Mechelse Franciscanenkerk lijkt historisch vast te staan, door de herontdekking van haar geraamte in 1936, alhoewel die identificatie later weer betwijfeld werd.

Haar ingewanden zouden begraven zijn in de kartuizerkerk van Scheut, doch hierover hebben we geen nader onderzoek gedaan. Haar gebalsemd hart zou begraven zijn voor het hoofdaltaar van de kartuizerkerk van Herne. Dit wordt algemeen aangenomen, op basis van het reeds geciteerde grafschrift.

Afgaande op wat de oudste manuscripten hierover vertellen, moeten we er echter rekening mee houden dat de bijzetting van Margaretha's hart in de kloosterkerk van Herne voorlopig en vermoedelijk slechts van korte duur geweest is.

Wij hebben een klein onderzoek ingesteld naar de bron van dit grafschrift en zijn tot de conclusie gekomen dat de meeste versies waarschijnlijk afkomstig zijn uit éénzelfde anoniem manuscript uit 1572, "*Épitaphes des églises du Pays-Bas*", bewaard in de Centrale Bibliotheek van de Université de Mons en Hainaut (UMH). Dit manuscript vermeldt het gekende grafschrift en voegt er onmiddellijk aan toe, dat het hart nadien door franciscanenmonniken naar de berg Sinai overgebracht werd, zoals Margaretha zelf het bevolen had.

De historici L. Galesloot en E. Bois-d'Enghien verwijzen naar dit manuscript. Het bevond zich indertijd in de Bibliothèque Publique de Mons en wordt thans bewaard in de UMH (Université de Mons en Hainaut), onder de code: R3/F 70/181. Het werd geschreven door een anoniem gebleven auteur en later aangevuld en verbeterd door een Doornikse kanunnik. Men leest immers op folio 1r°:

ce reoeil a este fait l' an de grace 1572 (schrift uit de 16de eeuw) **et enluminé l'an 1742 par le chanoine de Calonne baufait** (schrift uit de 18de eeuw)

Het staat in de catalogoog Faider uit 1931, vermeld als "Epitaphes de Calonne Baufait".

Op folio 55r° beginnen de epitafen voor het klooster te Herne, onder de titel "**Chartroux a une lieue denghien**". De plaatsnaam Herne wordt niet genoemd.

Folio 55v° geeft de beschrijving van het grafschrift voor Margaretha van York :

bovenaan: **En lame de cuyvre sont gravées les armes:**

un écu ovale écartelé: aux 1 et 4, d'azur à trois fleurs de lis d'or; aux 2 et 3, de gueules à trois lions léopardés d'or (ovale schild met 4 kwartieren; de kwartieren 1 en 4 voeren drie gouden lelies op blauw veld; de kwartieren 2 en 3, drie gouden lopende leeuwen op rood veld). Dit is het wapenschild van de Engelse koningen uit Margaretha's tijd. De ovale vorm wijst erop dat de drager ervan een vrouw was.

daaronder de tekst van het grafschrift: **Chy gist le cœur de tres haul-te tres excellente et tres puissante princesse madame Marguerite Danglerterre duchesse de Bourgogne de Brabant etc qui trespasa l'an de notre seigneur** (het jaar is niet ingevuld)

daaronder de tekst: **Depuis son coeur fut emporté par les cordelliers au mont de Sinay, come elle l'avoit ordonné de son vivant**

Met cordelliers (of cordeliers) worden franciscanenmonniken bedoeld. Uit de bladspiegel en de schrijfwijze van deze tekst blijkt dat de tweede zin ongetwijfeld tegelijk met de eerste en door dezelfde persoon neergeschreven werd, dus ten laatste in 1572. Het is echter niet duidelijk of die zin moet begrepen worden als een persoonlijke vingerwijzing van de schrijver, dan wel als de weergave van een

addendum dat op de grafplaat aangebracht werd nadat het hart opgegraven werd.

Op basis van dit manuscript moeten we in ieder geval concluderen dat het hart van Margaretha van York ten laatste in 1572 uit de kartuizerkerk van Herne weggehaald werd!

We vernoemen hier nog twee andere manuscripten, waarin het grafschrift weergegeven wordt.

- MS1515, *Receuil d'épithes par le roi d'armes De Beckberghe*, fonds Goethals van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Dit manuscript ontstond omstreeks 1600. Op pag. 70-71 worden zowel het grafschrift als de wegname door de cordeliers vermeld.

- *Consultes du conseil d'Etat et du conseil de Brabant*, Koninklijke Bibliotheek, inventaris 15990-16023, MS 5746. Dit manuscript werd onlangs overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief onder het nummer MS 5552. Het betreft hier een verzamelband uit de Bourgondische Bibliotheek met afschriften van diverse akten, samengesteld in de loop van de 18de eeuw. Het bevat op folio 99v°, een lijst met grafschriften uit de kerk van de kartuizers, onder de titel: *Epitaphia in carthusia Capellae*. Het originele document werd waarschijnlijk opgesteld door een monnik van Herne zelf, vermits het grafschrift voor Margaretha van York ingeleid wordt met de zin:

Epitaphe de Marguerite d'Angleterre qui est au milieu de nostre chœur ...

Dit manuscript bevat geen verwijzing naar zijn oorsprong of datering. Mogelijk werd de tekst van het grafschrift voor Margaretha van York overgenomen uit een kroniek van het Kartuizerklooster van Scheut-Brussel, die in 1691 samengesteld werd door Jan-Baptist De Vaddere (MS11616). In diens kroniek wordt uitgebreid ingegaan op alles wat Margaretha gedaan heeft voor Scheut en voor Herne. De Vaddere schrijft dat zij begraven werd in de Minderbroederskerk te Mechelen. Hij zegt verder dat haar hart aan de grond toevertrouwd werd in het midden van het koor van de kartuizerkerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle en dat een opschrift daaraan herinnert. Aansluitend op die tekst volgt dan het grafschrift zelf, genoteerd in een handschrift dat echter sterk verschilt van dat van de voorafgaande tekst (mogelijkerwijze achteraf toegevoegd). Bij De Vaddere en in het MS5746 wordt niet gesproken over een mogelijke wegname door de cordeliers.

De Koninklijke Bibliotheek bezit verder nog enkele andere manuscripten waarin epitafen uit het klooster van Herne opgesomd worden, onder meer MS 1509 uit het fonds Goethals en MS 5764, "Historia Carthusiae Bruxellensis" van Joannes Tournour. Voor zover wij konden nagaan maken die geen melding van het bestaan van een grafscript voor Margaretha.

Alles samengenomen menen wij dat de vermelding over de heropgraving, uit het manuscript van Mons, "Épitaphes des églises du Pays-Bas", geloofwaardig is.

Over de verwijzing naar de berg Sinaï noteert Galesloot dat er meerdere kloosters stonden, onder meer dat van de Sint-Catharina, waar haar relikwieën bewaard werden. Georges Lengheraud, mayer van Bergen, bezocht dit klooster in 1486 naar aanleiding van zijn bedevaart naar Jeruzalem. Een verslag van deze reis werd in 1861 gepubliceerd door Godefroy Menilglaise in de "Publications de la Société des Bibliophiles Belges". Volgens recent onderzoekswerk aan de K.U. Brussel (E. Van Cauwenberghe en P. Janssens) bestond er in de periode tussen 1400 en 1550 een druk en georganiseerd pelgrimstoeerisme naar Jeruzalem. Een kleine fractie van die pelgrims bezocht ook het Sint-Catharinaklooster op de Sinaïberg. Specifiek uit onze streken kennen we nog de naam van de Mechelse priester Jan Aerts (*Jeruzalem reys*), die het klooster bezocht omstreeks 1482. Hierbij valt op te merken dat, alhoewel de Heilige Plaatsen in de handen van ongelovigen waren, de pelgrims ze ongehinderd konden bezoeken. De reis vanuit Jeruzalem naar de Sinaïberg kon eventueel over water gebeuren via de monding van de Nijl en verder via een oud verbindingskanaal tussen Cairo en Suez.

De wilsbeschikking van Margaretha van York om haar hart definitief te doen begraven op de berg Sinaï, moet dan waarschijnlijk geïnterpreteerd worden vanuit het toenmalige westerse religieus enthousiasme voor het Heilige Land. Margaretha's schoonvader, Filips de Goede, had trouwens gans zijn leven een aanzienlijke financiële steun verleend aan het klooster van de franciscanen op de berg Sion te Jeruzalem en zijn echtgenote, Isabella van Portugal, bedacht hetzelfde klooster ruimschoots in haar testament. In deze context was er niets buitenissigs aan de beschikking om het hart van Margaretha door de goede zorgen van de franciscanen naar het Sint-Catharina-klooster op de Sinaï-berg te laten overbrengen. Die

wilsbeschikking kan echter ook op een minder exotische manier begrepen worden. In plaats van het Sint-Catharina-klooster op de Sinaï-berg, zou het ook kunnen gaan om één of ander inheems klooster met de naam "mons Sinaï" of "Sinaï-berg". In de vijftiende eeuw ontstond in onze streken immers de gewoonte om aan kloosters de naam te geven van een bijbelse plaats in het Heilig Land.

De ontoereikendheid van de beschikbare bronnen maakt het niet mogelijk iets definitiefs te vertellen over de ware toedracht van deze zaak. Het opmerkelijke stilzwijgen van de kroniekschrijver Ammonius over de vermeende begraafplaats van het hart van Margaretha, doet ons echter vermoeden dat hij op de hoogte was van het feit dat het hart slechts voor zeer korte tijd in Herne bewaard gebleven is. Bruno Pede zegt er evenmin iets over maar dit stilzwijgen kan verklaard worden door het feit dat zijn voornaamste schriftelijke bron, Ammonius, er niets over vertelde.

Het is ook mogelijk dat het hart als bewarende maatregel opgegraven werd tijdens periode van godsdienststoebelen na 1566, waarin de monniken hun klooster hadden moeten verlaten. Het probleem met deze hypothese is dat het moeilijk te begrijpen is, waarom de kroniekschrijvers dan niets zouden geschreven hebben over het stoffelijk overschot van hun meest illustere weldoener, stoffelijk overschot dat dan toch gedurende meer dan 60 jaar in hun kerk zou begraven geweest zijn.

Onze persoonlijke voorkeur neigt dan ook naar de hypothese van een kortstondige voorlopige bijzetting in Herne, in afwachting van een definitieve begraving elders, hetzij in het klooster van Sint-Catharina op de berg Sinaï, hetzij ergens in een kloosterkerk van het toenmalig Bourgondië, die mogelijk toegewijd was aan diezelfde Sint-Catharina. Hiermee worden de onderdelen van de puzzel het best in mekaar gepast. Het hart is wel degelijk in Herne geweest, vandaar de grafplaat. Het werd er echter niet plechtig noch definitief begraven, vandaar dat Ammonius er geen aandacht aan heeft besteed.

In verband met een mogelijke voorlopige bijzetting in Herne zien we een zekere gelijkenis met de begrafenis van haar schoonmoeder, Isabella van Portugal, die op 17 december 1471 overleed in haar kasteel te Aire. Zij werd voorlopig begraven in het kartuizerklooster van Gosnay bij Bethune en op haar graf kwam een grafsteen met een uitgebreid grafscript. In januari 1474 werd haar stoffelijk overschot

overgebracht naar het Bourgondisch mausoleum van Champmol. Te Gosnay bleef de grafsteen echter liggen en honderd dertig jaar later kon een monnik nog de tekst van het grafschrift ter plaatse noteren.

Als het hart te Herne inderdaad opgegraven geweest is, stelt zich natuurlijk de vraag, wat de cordeliers er nadien mee gedaan hebben. We hebben hiervoor de hulp ingeroepen van de archivaris van de Minderbroeders te Sint-Truiden. Voorlopig heeft dit archiefonderzoek echter geen positief resultaat opgeleverd.

Over de opgravingen en de vondsten van vrederechter Deltenre in 1822.

Na de opheffing van het kartuizerklooster in 1783, kwam de kloosterkerk in het bezit van de kerkfabriek van Herne en kreeg ze een nieuwe bestemming als hulpkerk voor de parochie. Ingevolge de Franse bezetting werd dit voornemen echter niet ten uitvoer gebracht, zodat de kerk al snel bouwvallig werd en uiteindelijk door de kerkfabriek van Herne verkocht werd aan de vrederechter van Herne, Deltenre. De vrederechter zette er enkele arbeiders aan het werk om naar schatten te graven en hij rekende er blijkbaar op dat hij zijn belangrijkste vondsten mits een passende vergoeding zou kunnen overmaken aan de hertog van Arenberg.

Op 24 april 1822 schrijft hij aan de heer Mary, intendant van de hertog van Arenberg, dat er vier vondsten gedaan waren: een ongechonden kist, met, naar zijn woorden, het gebeente van Jan de Bastaard, overleden in 1303 (in werkelijkheid was het 1393), en daarnaast een grafkelder met los gestapelde beenderen. Verder vond hij ook een groot koperen medaillon, met daarop de afbeelding van een wapenschild, gevierendeeld met vijf sterren, en tenslotte een rond loden kistje, opgedolven uit een kleine grafkelder aan de voet van het hoofdaltaar. Dat kistje bevatte een gebalsemd hart dat in zeer goede staat van bewaring verkeerde.

Volgens Deltenre was het gevonden hart dat van Margaretha van York en hij staaftde zijn bewering door te verwijzen naar de tweede uitgave van het boek van Pierre Colins, verschenen in 1643. Op pag. 100 staat inderdaad geschreven dat het hart van Margaretha in Herne begraven werd: *son coeur y a esté transporté & enseveli deuant le grand autel soubz vne tombe de bronze.*

H. Delvaux maakt zich in zijn artikel *Begravingen in de kartuize*

van Herne de bedenking dat Deltenre met geen woord rept over de mogelijkheid dat het kon gaan om het hart van Pierre II van Luxemburg, dat volgens de kroniek van Ammonius in de kerk van de kartuizers lag. Pierre Colins vermeldt dit eveneens, op pag. 264: *Son coeur fut enseuely au milieu du choeur des Chartreux lez Enghien, soubz vne belle lame de cuiure.* Die grafplaat was trouwens reeds eerder door de schatgravers van Deltenre teruggevonden.

Hoe ook, de hertog van Arenberg is niet ingegaan op het aanbod tot overname van het gevonden hart, hetzij omdat hij wist dat het hart van Margaretha niet meer in Herne begraven lag, hetzij om de meer algemene reden dat het opgegraven stoffelijk overschot niet van een familielid afkomstig was. Sindsdien is het kistje met het hart spoorloos verdwenen.

Het ronde kistje dat Deltenre gevonden had, bevatte dus waarschijnlijk het hart van Pierre II van Luxemburg.

Tot slot

Afgezien van een mogelijke overdrijving over het aantal keren dat de kartuizers van Herne het bezoek mochten ontvangen van hun hoge beschermvrouwe, afgezien van haar mogelijke familiale en politieke bijbedoelingen en ook afgezien van de vraag hoe lang haar hart in de kartuis van Herne begraven gebleven is, hadden de monniken van Herne alle redenen om de zeer belangrijke weldoenster die Margaretha van York toch voor hen geweest is, eeuwig in hun gebeden te blijven gedenken.

Of, zoals Ammonius het neerschreef in zijn sierlijk Latijn:

Cuius Margaretae memoria cum laude et multa gratiarum actione nobis esse perpetua debet

Margaretha, wier herinnering eeuwig moet onderhouden blijven, met lof en veel dankbetuigingen van onzentwege.

Bibliografie

- P. ARIES, *The Hour of our Death*, Peregrine Books, 1983, Middlesex.
 E. BOIS-d'ENGHIEN, *Epitaphier du Pays d'Enghien*, in *Annales du Cercle Achéologique d'Enghien*, deel 7, 1913.
 P. COLINS, *Histoire des choses les plus remarquables....*, uitgave 2, 1643, Doornik.

H. DELVAUX, *Begravingen in de kartuize van herne;* in *De Kartuizers te Herne 1314-1783*.

L. GALESLOOT, *Marguerite d'York, Duchesse Douairière de Bourgogne*, 1879, Brugge.

E. VAN CAUWENBERGE, P. JANSSENS, L. ROSSIGNOL, *Pelgrimstochten naar het Heilig Land*, webstek <http://ibelgique.ifrance.com/maltaG1leen/>

E. LAMALLE, *La chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Enghien (1314-1580)*, manuscript, 1926, Leuven.

E. LAMALLE, *Chronique de la Chartreuse de la Chapelle à Hérinnes-lez-Enghien*, 1932, Leuven.

H. VANDER LINDEN, *Itinéraires de Charles, Duc de Bourgogne, Marguerite d'York et Marie de Bourgogne 1467- 1477*.

J. OST, *Magaretha van York, weldoenster van de Kartuizers van Herne*, in *Holveo*, deel 26, jaargang 1998, nummer 1.

A. SANDERUS, *Verheerlykt Vlaandre*, 1735, Leiden, Rotterdam, 's Gravenhage, vertaling van *Flandria Illustrata*, gepubliceerd in 1641-1644.

F. VINCHANT, *Annales de la province et comté d' Haynau*, vooreerst gepubliceerd in 1648 door A. Ruteau.

Margaretha van York, in *Grote Winkler Prins*.

Manuscripten

Koninklijke Bibliotheek Brussel: MS 1509, MS1515, MS 5764, MS 11616.

Algemeen Rijksarchief Brussel: MS 5552.

Université de Mons en Hainaut, Bibliothèque Centrale: R3/f 70/181.

Archief van Arenberg: brief Deltenre, Corr. P.L. 253.

Manuscript van Bruno Pede, prior te Herne.

Manuscript van Dom Palémon Bastin, monnik van de Grande Chartreuse.

OP DE LEESTAFEL

IN EENEN GROOTEN SCHOONEN HOF ... DE PARKEN VAN GAASBEEK EN GROENENBERG

Maurits VAN LIEDEKERKE

De uitgeverij Ludion heeft op de markt van gidsen voor musea, monumenten, parken en tuinen een zekere reputatie. In haar schier onuitputtelijke reeks verscheen in 2003 een deel over de parken van Gaasbeek en Groenenberg. Opnieuw een fraaie uitgave, zowel wat inhoud als vormgeving betreft.

De parken van Gaasbeek en Groenenberg (1) is niet zomaar een kleurrijk prentenboek, het is én prentenboek én bron van informatie over twee kasteelparken die tot de historische én groene trots van het Pajottenland en heel Vlaams-Brabant behoren. Borg voor deze kwaliteiten staat de auteur van het boek: groenjournalist Paul Geerts; hij zorgde ook voor het gros van het schitterende fotomateriaal. De auteur werd bijgestaan door Herman Vandormael, gewezen conservator van Gaasbeek, en Marcel Vossen, adjunct van de directeur van de afdeling Bos & Groen - Vlaams-Brabant.

Het boek opent met de beschrijving van het kasteeldomein van Gaasbeek. Via een wandeling door eeuwenoude dreven, langs grasperken en vijvers krijgt de bezoeker een beeld van de rijke verscheidenheid van het domein. Tussendoor krijgt hij in aparte hoofdstukjes informatie over de merkwaardige gebouwen die zich her en der in het domein bevinden. Ook de heraangelegde wijngaard op de zuidhelling langs het kasteel krijgt aandacht (2).

Wanneer de bezoeker op het einde van de 700 meter lange Lamoraal van Egmondreed uit een scherpe bocht komt, staat hij oog in oog met de imposante, middeleeuws lijkende burcht. De gids

(1) P. GEERTS. *De parken van Gaasbeek en Groenenberg*. Uitg. Ludion, Gent-Amsterdam, 2003, 112 blz. Met uitvouwbare plattegronden en tal van kleurenfoto's. 10 euro in het kasteel van Gaasbeek. Winkelprijs 11 euro.

(2) De eerste beschrijving over een wijngaard in Gaasbeek dateert uit 1350. Op de recent aangeplante wijnstok groeit de Chardonnaydruif. Verwacht wordt dat de gaard tegen 2006 ongeveer 600 kilo druiven zal opleveren.